

JAROSŁAW MOKLAK

<https://orcid.org/0000-0003-1829-4046>

Wydział Historyczny Uniwersytetu Jagiellońskiego

UWAGI O PROGRAMIE MEMORANDUM RUSINÓW ZAKARPACKICH Z 13 PAŹDZIERNIKA 1849 ROKU. CZY BYŁ W NIM POSTULAT ZERWANIA WIĘZI POLITYCZNYCH Z RUSINAMI GALICYJSKIMI?

Abstrakt: Artykuł podejmuje kwestie współpracy Rusinów zakarpackich z galicyjskimi w schyłkowym okresie Wiosny Ludów. Stanowi polemikę z tezą Paula Roberta Magocsiego, który w swoich publikacjach memorandum z 13 października 1849 r., przedłożone cesarzowi Franciszkowi Józefowi I i rządowi wiedeńskiemu, uznał za pierwszy polityczny program Karpatorusinów. Według Magocsiego program ten wiązał się z rezygnacją Rusinów karpackich ze wspólnego kraju koronnego złożonego z Rusi zakarpackiej i galicyjskiej. W artykule zacytowano fragmenty memorandum październikowego, które przeczą tezie Magocsiego.

Słowa kluczowe: Rusini karpaccy, Ruś zakarpacka, Ruś galicyjska, polityka, autonomia.

Abstract: The article addresses the question of cooperation between Transcarpathian Rus' and Galician Rus' in the declining period of the Spring of Nations. It polemicalises with the thesis of Paul R. Magocsi, who, in his publications, considered the memorandum of 13 October 1849, submitted to Emperor Franz Joseph I and the Viennese government, as the first political programme of the Carpatho-Rusyns. According to Magocsi, this programme involved the resignation of the Carpathian Rusyns from a common crown state consisting of the Transcarpathian and Galician Rus'. The article quotes excerpts from the October memorandum that contradict Magocsi's thesis.

Keywords: Carpathian Rusyns, Transcarpathian Rus', Galician Rus', politics, autonomy.

Dzieje ruchów narodowych Słowian w monarchii Habsburgów w okresie Wiosny Ludów są stosunkowo dobrze znane w historiografii, jednak memorandum Rusinów zakarpackich z 13 października 1849 r. nie

doczekało się ani gruntownej monografii, ani zgodnej oceny badaczy¹. W wielu opracowaniach odnajdujemy zaledwie wzmianki przydatne do analizy tematu, co wynika z ubogiej bazy źródłowej, gdyż, pomijając materiały zawierające ogólnikowe informacje, dysponujemy jedynie treścią memorandum wraz z opisem przebiegu audiencji Rusinów zakarpaccich u cesarza Franciszka Józefa I i ministrów rządu wiedeńskiego, sporządzonym przez Aleksandra Janyckiego (Aleksandr" Ânickij) w listopadzie 1849 r.² Sprzyja to różnicowaniu znaczenia kulturowego tego dokumentu, który badacze sytuują bądź w kręgu ukraińskiego ruchu narodowego, bądź karpatoruskiego, a nawet rosyjskiego, o czym świadczy np. artykuł Kostiantina Kustodijewa (Kostântin" Kustodiev") zamieszczony w czasopiśmie wydawanym w Moskwie przez Michaiła Katkova (Mihail" Katkov")³. Różnice w określaniu wymowy politycznej październikowego memorandum widzimy w publikacjach autorstwa badaczy ukraińskich, słowackich, węgierskich, a także amerykańskich⁴. Istnieje zatem potrzeba dalszych szczegółowych badań nad aktywnością polityczną Rusinów zakarpaccich w latach 1848–1849, aby bliżej rozpoznać ich program narodowy, a także kontakty z innymi Słowianami i dworem wiedeńskim. Niemniej niektóre kwestie zawarte w omawianym dokumencie nie powinny budzić kontrowersji, zwłaszcza wyrażone *expressis verbis* relacje między Rusinami zakarpaccimi i galicyjskimi, które są przedmiotem niniejszej polemiki.

Najbardziej znanym badaczem dziejów Rusi zakarpacciej jest Paul Robert Magocsi. Jako absolwent uniwersytetów amerykańskich Rutgers

¹ Niektóre okoliczności powstania memorandum opisał Rostysław Major w rozprawie doktorskiej obronionej w Uniwersytecie im. Iwana Ohijenki w Kamieńcu Podolskim, zob. Р. Майор, „Український національний рух на Закарпатті. Генеза, розвиток і характерні риси (1848–1919 рр.)”, [praca doktorska], Кам'янець-Подільський 2015, s. 56–61.

² Analizę oryginalnych cech rękopisu Janyckiego przeprowadził słowacki badacz Mykoła Rusynko, który w artykule napisanym po ukraińsku doliczył się 197 stron o wymiarach 12,5 x 19 cm, wskazał języki łaćski, niemiecki i ówczesny ruski (użył terminu „jazycie”) jako języki oryginału oraz opublikował fotokopie wybranych fragmentów tego źródła, М. Русинко, *Історія „Висланства русинів угорських у Відні 1849 р.”*, w: *Науковий збірник Музею української культури у Свиднику*, t. 6, cz. 1, Братислава–Пряшів 1972, s. 64, 66–95.

³ К. Кустодієвъ, *Изъ исторіи разочарованій австрійськихъ славянь. Посольство угорськихъ русскихъ в Вѣнь въ 1849 году*, w: „Русскій Вѣстникъ. Журналъ литературный и политическій” 98, (Москва) 1872, s. 377–382. Kustodijew przeredagował nawet tekst memorandum według zasad języka rosyjskiego, zob. *ibidem*, *Изъ исторіи разочарованій австрійськихъ славянь. Посольство угорськихъ русскихъ в Вѣнь предъ высокимъ міністерствомъ и всесвѣтлымъ его величества трономъ. Акты и дѣянія октября 1849 года*, s. 383–407.

⁴ Nazwiska autorów i tytuły publikacji podano w przypisach i bibliografii.

i Princeton oraz długoletni profesor University of Toronto wyniósł tematykę karpatoruską na wyżyny współczesnej debaty naukowej i publicystycznej. Jest autorem opracowań, które z jednej strony zjednały mu uznanie i sympatyków, głównie wśród zwolenników tożsamości karpatoruskiej, a z drugiej strony stały się obiektem krytyki, niekiedy ostrej, najczęściej głoszonej przez badaczy i publicystów zarzucających mu związki z ruchem karpatoruskim, mającym swych zwolenników w kilku państwach na obu półkulach. Udział Magocsiego w tym ruchu przejawiał się w inicjowaniu imprez promujących kulturę karpatoruską. Sprawował on także określone funkcje w organizacjach karpatoruskich, np. w latach 2005–2009 był przewodniczącym Światowej Rady Rusinów wybranym na VIII Światowym Kongresie Rusinów w Krynicy-Zdroju (27–28 V 2005).

Chociaż ukazało się sporo opracowań krytycznych wobec publikacji Magocsiego⁵, w literaturze przedmiotu brak szerszej polemiki z jego oceną memorandum z 13 października 1849 r., które jest jednym z podstawowych dokumentów do dziejów Rusinów zakarpackich i galicyjskich w badanym okresie. Własną charakterystykę tego źródła Magocsi zawarł w książce *With Their Backs to the Mountains. A History of Carpathian Rus' and Carpatho-Rusyns* (2015) oraz jej polskim tłumaczeniu *Pod osłoną gór. Dzieje Rusi Karpackiej i Karpatorusinów* (2022), które wpisują się w jego historiozoficzną koncepcję formowania się tożsamości karpatoruskiej. Uznał ten dokument za pierwszy program polityczny Karpatorusinów i opisał go w wyodrębnionym bloku tematycznym⁶. W niniejszym artykule krytycznie odniosę się do analizy dokonanej przez Magocsiego, który uważa, że Rusini zakarpaccy w schyłkowym okresie Wiosny Ludów zerwali więzy polityczne z Rusinami galicyjskimi i samodzielnie wystąpili z programem politycznym.

Autonomia dla Rusi węgierskiej

W październiku 1849 r. specjalnie powołana delegacja, dysponująca poparciem biskupa grekokatolickiej diecezji preszowskiej Josyfa Gaganca (İosif Gaganec), przedłożyła cesarzowi Franciszkowi Józefowi I oraz rządowi austriackiemu memorandum zatytułowane „Pomnik Rusinów Węgierskich”⁷. Na czele delegacji stał Adolf Dobrianský (Adolf

⁵ O koncepcjach historiozoficznych Paula R. Magocsiego pisał m.in. Tomasz Stryjek, zob. KH 124, 2017, 4, s. 773–804.

⁶ P.R. Magocsi, *With Their Backs to the Mountains. A History of Carpathian Rus' and Carpatho-Rusyns*, Budapest–New York 2015, s. 121–123; idem, *Pod osłoną gór. Dzieje Rusi Karpackiej i Karpatorusinów*, Rzeszów 2022 (oryg. ang. 2015), s. 145–147.

⁷ Tytuł ruskiego oryginału „Памятникъ Русиновъ Угорскихъ”.

Dobrânskij), jeden z bardziej aktywnych politycznie Rusinów w monarchii Habsburgów. W jej skład weszli także: Josyf Szoltys (Īosif" Šoltys"), proboszcz w Preszowie i radca konsystorii; Wiktor Dobrianśkij (Viktor" Dobrânskij), sekretarz biskupi i notariusz konsystorski; Aleksander Janyćkij, proboszcz we wsi Malcowa (Malcov) oraz dwóch lekarzy z Wiednia, Michał Wysanyk (Mihail" Visanik") i Winkent Ałeksowycz (Vinkent" Aleksovič").

Sygnatariusze tego dokumentu zamierzali uzyskać zgodę cesarza na utworzenie ruskiej jednostki autonomicznej na terenie węgierskiej części monarchii. Powołali się na kryterium liczby mieszkańców regionu, do którego rościli pretensje: „aby tam, gdzie 15 tys. Rusinów gęsto w kupie” zamieszkiwało, utworzono dla nich „odrębny powiat ruski bez względu na granice dawnych komitatów”⁸. Autorzy memorandum zakreślili obszar zamieszkiwany przez Rusinów „w północno-wschodniej, nieurodzajnej części Węgier”, wyliczając komitaty: Szepes, Sáros, Zemplén, Ung, Bereg, Ugocsa, Szatmár, Máramaros oraz komitaty ze skupiskami Rusinów otoczonymi osadnictwem słowackim i węgierskim: Gömör és Kishont, Abaúj-Torna, Szabolcs i Borsod. Można zatem przyjąć, że terytorium ruskiego kraju autonomicznego miałoby przynajmniej częściowo pokrywać się z wyżej wymienionymi jednostkami administracyjnymi⁹.

W dalszej części memorandum zgłoszono postulaty dotyczące organizacji wewnętrznej tej oczekiwanej autonomii. Żądano wprowadzenia do szkół języka ruskiego zapisywanego cyrylicą, z zastrzeżeniem, aby w „regionach ruskich” w szkołach ludowych był on językiem wykładowym oraz przedmiotem nauczania, a w regionach szczególnie licznie zamieszkiwanych przez Rusinów na koszt państwa założono gimnazja, w Użhorodzie zaś Akademię Ruską. Język ruski miał być językiem urzędowym w administracji, w której powinno się zatrudniać „przeważnie” Rusinów, a jeśli byliby to przedstawiciele innych narodowości, powinni biegle tym językiem władać. Wymagano zrównania wynagrodzenia dla ruskich urzędników, księży i nauczycieli z wynagrodzeniem i rangą ich odpowiedników wywodzących się spośród innych narodowości. W sprawach wojskowych żądano uwzględnienia narodowości ruskiej przy

⁸ Угрорусская Делегация въ Вѣнь въ 1849 Году, w: *Иллюстрированный Русско-Американскій Календарь На Годъ Звычайный 1928*, Philadelphia PA 1927, <http://carpatho-russian-almanacs.org/RBO/RBO1928/UgrorusDel28.php> (dostęp: 8 IV 2023); Угрорусская Делегация въ Вѣнь въ 1849 Году, w: *Карпаторусский Календарь Лемко-Союза на год 1966*, Составили Николай Андреевич Цисляк, Стефан Кичура, Yonkers N.Y., <http://carpatho-russian-almanacs.org/LEMKO/LEMKO1966/UgrorusDel66.php> (dostęp: 12 II 2023).

⁹ Zob. pozycje wymienione w przyp. 8.

obsadzaniu posad oficerskich w armii cesarskiej i urzędach wojskowych w Wiedniu oraz przydzielenia kapelanów ruskich do jednostek złożonych przeważnie z żołnierzy wyznających obrządek wschodni¹⁰.

Oczekiwania wydawały się realne, gdyż Austria stłumiła właśnie węgierski ruch niepodległościowy, a Rusini nie tylko w tym nie przeszkadzali, ale z sympatią przyjmowali u siebie maszerujące przez Zakarpacie na pomoc Wiedniowi oddziały wojskowe dowodzone przez feldmarszałka Iwana Paskiewicza (Ivan Paskevič). Adolf Dobriański osobiście zaangażował się w walkę z rewolucją węgierską. Najpierw był pomocnikiem cywilnego komisarza cesarskiego przy wojsku rosyjskim Ferencza Zichy, a następnie wstąpił do korpusu dowodzonego przez rosyjskiego generała Friedricha Alexandra von Rüdigera i wraz z nim odbierał kapitulację Węgrów pod Világos 13 sierpnia 1849 r. Jego prohabsburska postawa w działaniach wojennych — jak mógł sądzić — stawiała go wobec Wiednia w korzystnej sytuacji negocjacyjnej¹¹.

Program maksimum — zjednoczenie Rusi węgierskiej z galicyjską

Wykaz zgłoszonych w memorandum postulatów potwierdza cel, którym było utworzenie struktury autonomicznej na terenie Rusi węgierskiej. Nie był to jednak samodzielnie opracowany przez Adolfa Dobriańskiego i jego zakarpackich towarzyszy program polityczny i nie przekreślał — jak ocenia Magocsi — wysuwanego wcześniej dążenia do posiadania wspólnego kraju koronnego z Rusią galicyjską.

Paul R. Magocsi dostrzegł progaliczyjską orientację Dobriańskiego w odniesieniu do 1848 r. i pierwszych miesięcy roku następnego. Przyznał bowiem, że w styczniu i kwietniu 1849 r. Dobriański opowiadał się za krajem koronnym złożonym z Rusi zakarpackiej i galicyjskiej. Pod koniec kwietnia wyruszył nawet do Wiednia, aby osobiście starać się o utworzenie jednostki administracyjnej stworzonej z połączenia tych ruskich prowincji. Nie został przyjęty przez cesarza, natomiast prowadził rozmowy w Ministerstwie Spraw Wewnętrznych, między innymi z Alexandrem von Bachem, wówczas ministrem sprawiedliwości, który zastępował w obowiązkach służbowych chorego Franza von Stadion, ministra spraw

¹⁰ *Памятник Русинів Угорських*, w: А. Дуличенко, *Письменность и литературные языки Карпатской Руси (XV–XX вв.)*, Ужгород 2008, s. 256.

¹¹ Ф.Ф. Аристовъ, *Карпато-руські писателі. Изслѣдованіе по неизданнымъ источникамъ*, t. 1, Москва 1916, s. 148 (reprint, Bridgeport Connecticut 1977).

вewnętrznych¹². Rozmowy nie przyniosły oczekiwanego rezultatu, a uzyskana odpowiedź była wręcz nieprzychylna. Fiodor F. Aristow (Fedor" Aristov"), Rosjanin, znany z popularyzacji kultury Rusinów karpaccich, przytoczył słowa, które miały wówczas paść ze strony przedstawiciela rządu wiedeńskiego: „rząd nie może pozwolić Rusi węgierskiej na samodzielne wyzwolenie się spod jarzma Madziarów, gdyż z pewnością doprowadziłoby to do nieporządku, a pożądanemu zjednoczeniu Rusi austriackiej przeczą ważne interesy państwa”¹³. Cytat ten znajdujemy także w innych opracowaniach odwołujących się do kwietniowej wizyty Dobrianskiego w Wiedniu¹⁴.

Według Magocsiego sytuacja zmieniła się w październiku 1849 r., gdyż w jego ocenie Dobrianski wysunął wówczas nowy program zorientowany wyłącznie na Zakarpacie. Narracja Magocsiego idzie w kierunku ukazania karpatoruskiej myśli politycznej jako nieobejmującej już Rusi galicyjskiej. Tymczasem, kluczowe dla zrozumienia intencji politycznych Dobrianskiego są właśnie relacje z Rusinami galicyjskimi, które miały miejsce podczas październikowej wizyty delegacji zakarpackiej w Wiedniu, o których Magocsi nie wspomina, a które nie tylko nie zostały przerwane, ale nasiliły się do tego stopnia, że Dobrianski konsultował z nimi program polityczny zawarty w omawianym tu dokumencie.

Przypomnijmy najważniejsze fakty związane z redakcją październikowego memorandum. Delegacja Rusinów zakarpaccich przybyła do stolicy cesarstwa 9 lub 10 października 1849 r.¹⁵ Miała ze sobą tekst dokumentu, ale nie znamy treści tej pierwotnej wersji. Według Aristowa, wspomnianego wyżej autora monumentalnego dzieła poświęconego inteligencji karpatoruskiej, na którego Magocsi się nie powołuje, celem październikowej delegacji było ponowne zgłoszenie żądania zjednoczenia Rusi zakarpackiej z galicyjską¹⁶. Podobny, choć ostrożniejszy pogląd wyraził Mykoła Rusynko (Mikola Rusinko), o którym Magocsi wprawdzie

¹² Р. Майор, *Національна програма А. Добрянського на Слов'янському З'їзді у Празі 1848 р. й прагнення українців об'єднати Закарпаття і Галичину в окремії „Руський коронний край”*, „Русин”, (Жишинев) 2013, 2 (32), s. 78.

¹³ „[П]равительство не может допустить, чтобы Угорская Русь освобождалась собственными силами отъ ига мадыаръ, такъ какъ это вело бы непремѣнно къ непорядкамъ, и что желаемому возсоединенію австрійской Руси противустоятъ важныя интересы государства”, cyt. za: Ф.Ф. Аристовъ, *op. cit.*, s. 148.

¹⁴ Р. Майор, *Національна програма А. Добрянського*, s. 78; *idem*, „Український національний рух на Закарпатті”, s. 57.

¹⁵ F. Molnár, *A Munkácsi Egyházmegyé 1848–1849-ben. Tanulmányok és kronológia*, Nyíregyháza 2014, s. 162; P.I. Майор, *Діяльність закарпатської делегації у Відні 1849 р. і утворення „Руського округу”*, „Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Історичні науки” 21, (Кам'янець-Подільський) 2011, s. 220.

¹⁶ Ф.Ф. Аристовъ, *op. cit.*, s. 149.

wspomina w swoich książkach, jednak przemilcza jego rozważania o „prawdopodobieństwie” przywiezienia do Wiednia gotowego memorandum zawierającego postulat zjednoczenia Rusi zakarpackiej z galicyjską. Rusynko wyraził przypuszczenie, że dopiero w następstwie rozmów delegacji zakarpackiej przeprowadzonych w Wiedniu z Rusinami galicyjskimi i rządowym radcą Ministerstwa Spraw Wewnętrznych Słowakiem Jánem Hlaváčem, wspólnie zdecydowano tymczasowo odroczyć forswanie programu zjednoczeniowego¹⁷.

O ile nie mamy wiedzy o tej pierwszej wersji memorandum, o tyle dysponujemy wykazem Rusinów galicyjskich, z którymi konsultowano jego ostateczną treść, gdyż imiona i nazwiska tych osób zostały przekazane przez Janyćkiego, jednego z członków delegacji zakarpackiej do cesarza. Byli to przebywający wówczas w stolicy cesarstwa czołowi działacze galicyjscy, między innymi przewodniczący lwowskiej Hołownej Rady Ruskiej Mychajło Kuzemśkyj (Mihail” Kuz’iemskij), Hryhorij Szaszkewycz (Grigorij Šaškievič”), Jakiw Hołowaćkyj (Ākov” Golovackij) i inni liderzy ówczesnego ruchu ruskiego, znanego dziś w historiografii jako ruch ukraiński¹⁸. Oczywiście nie sposób ustalić, kto konkretnie wpłynął na ostateczną treść poszczególnych fragmentów październikowego memorandum, wiemy jednak na pewno, że znalazły się w nim zdania podkreślające potrzebę utrzymania jedności politycznej Rusi zakarpackiej z galicyjską. Mamy także pewność, że dokument ten, przedłożony cesarzowi i ministrom rządu austriackiego, nie został przywieziony z Rusi węgierskiej, lecz zredagowano go w Wiedniu pod datą 13 października 1849 r.

Dla rzetelności oceny źródła historycznego trzeba napisać, że nieprawdziwe jest twierdzenie Paula R. Magocsiego, które znajduje się na stronie 121 książki *With Their Backs to the Mountains* oraz na stronie 145 książki *Pod osłoną gór*, jakoby petycja październikowa nie wspominała już o Rusinach z Galicji¹⁹, gdyż było wprost przeciwnie. W uzasadnieniu

¹⁷ М. Русинко, *Історія „Висланства русинів угорських у Відні 1849 р.”*, s. 65, https://rusynsociety.com/wp-content/uploads/2022/04/rusinko_vyslanstvo.pdf (dostęp: 21 X 2023); *Україна в міжнародних відносинах. Енциклопедичний словник-довідник*, т. 5: *Біографічна частина. А–М*, red. М.М. Варварцев [i in.], Київ 2014, s. 132.

¹⁸ „Въ Вѣнѣ делегаты совѣщались съ пребывавшими въ то время въ столицѣ представителями Галицкой Руси”, *Угоррусская Делегация въ Вѣнь въ 1849 Году*, zob. rozucyje wymienione w przzur. 8 (strony nienumerowane); *Висланства Русинов Угорских в Відни пред Высоким Министерством и всесвітлым Его Величества тронем діланя місяца октобрія 1849*, w: А. Дуличенко, op. cit., s. 253; Р.І. Майор, *Діяльність закарпатської делегації у Відні 1849 р.*, s. 220.

¹⁹ „Dobrians’kyi returned to Vienna with a second petition to the emperor in October 1849. This time there was no reference to the Ruthenians/Rusyns of Austrian Galicia”, P.R. Magocsi, *With Their Backs to the Mountains*, s. 121; idem, *Pod osłoną gór*, s. 145.

mojej oceny tego źródła posłużę się między innymi artykułem *Ugrorusskaâ Delegaciâ v" Věně v" 1849 Godu*, wydanym — o ile mi wiadomo — przynajmniej dwukrotnie (1927, 1966) przez znane Magocsiemu środowisko karpatoruskie w USA, w którym — na podstawie kopii przechowywanej w bibliotece biskupiej w Preszowie pod numerem 3715 — opublikowano oryginalny tekst memorandum z zachowaniem litery „ѣ(ě)” i twardego znaku na końcu wyrazu²⁰ (istnieją bowiem przedruki zmodyfikowane pod względem pisowni²¹). Natomiast pierwsze wydanie memorandum z 1849 r. opublikowano we Lwowie w „Zorii Hałyckiej” (Zorâ Galickaâ), organie Hołownej Rady Ruskiej, co podkreśla utrzymującą się współpracę Dobrianskiego z Rusinami galicyjskimi²².

Program minimum zamiast programu maksimum

Zacytuję pominięty w publikacjach Magocsiego fragment październikowego memorandum, który odwołuje się do programu zjednoczenia krajów ruskich „pod względem politycznym i administracyjnym”, leżących po obu stronach grzbietu Karpat²³. Autorzy memorandum uznali za celowe przypomnieć o tym programie cesarzowi w następujących słowach: „te dążenia zawarte w uniżonym przedłożeniu z 29 stycznia 1849 r., przed Tronem Waszej Wysokości były wypowiedziane i najpokorniej także pismem przewodnim z 20 kwietnia od Ruskiej Rady Narodowej Lwowskiej były dołączone, i za pośrednictwem Deputacji Gubernatorowi Galicji Hrabiemu Gołuchowskiemu do przesłania Waszej Wysokości zostały wręczone”²⁴. Agenor Gołuchowski zignorował ten dokument, ale

²⁰ Zob. pozycje wymienione w przyp. 8.

²¹ Słowackie wydanie: *Высланста Русинов угорских в Відни пред высоким министерством и Всесвітлым Его Величества Троном діланя місяця октобрія 1849*, w: *Науковий збірник Музею української культури у Свиднику*, t. 6, cz. 1, Братислава-Пряшів 1972, s. 68–95; a także *Памятник Русинов Угорских*, s. 254–257.

²² *Памятникъ Русиновъ Угорскихъ*, „Зоря Галицка” (Львовъ) 1849, 90, 91.

²³ „[В]ъ политическомъ и администраціиномъ взглядѣ”, *Угросурская Деlegation въ Вьнь въ 1849 Году*, zob. pozycje wymienione w przyp. 8 (strony nienumerowane); *Памятник Русинов Угорских*, s. 255.

²⁴ „Отожь то маемо Братей нашихъ въ Галичинѣ, тыхъ вѣрныхъ Русиновъ, до которыхъ передъ всѣми сердце наше ся звертае, съ которыми въ политическомъ и администраціиномъ взглядѣ въ собствении Рускіи краи коруннии соединитися и въ томъ соединенью съ вдохновеннымъ посвященьемъ въ осягненью цѣли сполной Державы часомъ дѣлати, було предметомъ нашихъ горячихъ желаній, тиі желанія суть въ унижайшомъ предложенью зъ 29-го Сѣчня 1849 передъ Престоломъ Вашего Величества выречены, и всепокорнѣйше такожъ писмомъ

zanim go otrzymał, Dobrianskyj odczytał go na posiedzeniu Hołownej Rady Ruskiej we Lwowie 5 kwietnia 1849 r. i Rada zaakceptowała koncepcję zjednoczenia obu Rusi. Przywołanie w treści październikowego memorandum postulatów ze stycznia i kwietnia 1849 r. wskazuje na kontynuację programu zjednoczeniowego prowadzonego przez Dobrianskiego, z którego — według Magocsiego — miał on zrezygnować, decydując się na tworzenie jednostki autonomicznej wyłącznie po południowej stronie Karpat²⁵.

Magocsi skoncentrował uwagę na postulatach zawężonych do terytorium Rusi węgierskiej, co jednak nie może świadczyć o zerwaniu więzi politycznej z Rusinami galicyjskimi. Przyjrzyjmy się ówczesnemu ustawodawstwu austriackiemu, aby lepiej zrozumieć intencje autorów tego dokumentu, tj. przyczyny skupienia ich uwagi na autonomii dla Zakarpacia.

Po rozwiązaniu sejmu ustawodawczego kromieryskiego, 7 marca 1849 r. cesarz Franciszek Józef I podpisał oktrojowaną konstytucję antydatowaną na 4 marca. Treść memorandum pozostawała w ścisłym związku z nową ustawą zasadniczą i w następujący sposób tłumaczy ograniczenie żądań do węgierskiej części monarchii:

jeśli w Konstytucji z 4 marca nazwy i granice dawnych krajów koronnych nie zostały zniesione, my, którzy niczego tak serdecznie nie oczekujemy, jak dobra naszej wspólnej Ojczyzny Austrii, [– –] odstępujemy teraz od naszego celu [– –], aż może w bardziej sprzyjającym czasie, przy szczęśliwym uporządkowaniu Stanu całego Państwa, możliwe będzie oddalenie przeszkód, które zjednoczeniu Rusinów Galicyjskich z Węgierskimi stoją na przeszkodzie²⁶.

провождимъ зъ дня 20 Цвѣтня одъ Рускои Наророи Рады Лвовскои було прикрѣплено и чересъ Депутацію Губернаторови въ Галиціи г. Графу Голуховскому до переслания Вашему Величеству вручене zostало”, *Угросская Делегация въ Вѣнь въ 1849 Году*, zob. pozycje wymienione w przyp. 8 (strony nienumerowane); *Памятник Русинѣ Угорскихъ*, s. 255–256.

²⁵ P. Майор, *Національна програма А. Добрянського*, s. 77.

²⁶ „Но коли въ Конституціи зъ 4-го Марта назвища и предѣлы (границы) давнихъ краевъ Коронныхъ не суть знесени, а мы которіи ничего такъ сердечно не желаемъ, якъ благо нашего вспольного Отечества всполной Австріи, а за все въ свѣтъ и подъ жаднымъ предлогомъ до ще болшой завилости, и такъ тяжливыхъ состояніи причинитися, и за жадну цѣну новыхъ тяжливостеи возбуждати не хотимъ; отступаемо теперъ отъ нашего намѣреня, а горячи наши желаня съ жертволюбнымъ отступленьемъ на святые жертвенникъ общаго блага складаемъ, ажъ доки може въ бдагосклоннѣйшимъ времени, при щастливо упорядкованныхъ Состояніяхъ цѣлои Державы возможно буде отдалити перепоны, которы соединенью Русинѣ Галицкихъ съ Угорскими стоятъ на завадѣ”, *Угросская Делегация въ Вѣнь въ 1849 Году*, zob. pozycje wymienione w przyp. 8 (strony nienumerowane); *Памятник Русинѣ Угорскихъ*, s. 256; P. Майор, *Національна програма А. Добрянського*, s. 79.

A zatem, to konstytucja uniemożliwiła połączenie Rusi zakarpackiej z galicyjską, a nie wola polityczna Adolfa Dobrianskiego i jego towarzyszy. Zarówno Dobrianskýj, jak i Rusini galicyjscy zrozumieli, że idea utworzenia wspólnego kraju ruskiego z części austriackiej i węgierskiej nie znajdzie poparcia w Wiedniu, bowiem zmiana granic krajów koronnych wymagałaby zmiany prawa państwowego²⁷. W tej sytuacji, wobec wprowadzonej reorganizacji prawno-ustrojowej Węgier²⁸, możliwa do realizacji wydawała się autonomia ruska na terenie północnych Węgier, tym bardziej że oddzielne ustawodawstwo węgierskie uchylono i Węgry stawały się zwyczajnym krajem koronnym.

Można w tym miejscu powołać się na badaczy publikujących po węgiersku, takich jak np. Ferenc Molnár czy András S. Benedek. Ten pierwszy, zgodnie z treścią październikowego memorandum, podkreślił kluczowe znaczenie postulatu zjednoczenia Rusi galicyjskiej z zakarpacką, wskazując jednocześnie na przeszkody w jego realizacji. Oto, co napisał: „Członkowie delegacji zwrócili się o uwzględnienie ich praw językowych, przede wszystkim w administracji publicznej i zakładaniu szkół średnich (w części węgierskiej). Jednak ich najważniejsze żądanie — zjednoczenie ziem ruskich na Węgrzech i w Galicji, w ramach jednej prowincji koronnej — nie mogło zostać przedstawione władcy”²⁹. Przeszkadzały potwierdzone konstytucyjnie granice krajów koronnych. Z kolei Benedek, podsumowując program polityczny Dobrianskiego, napisał, że „chciał zjednoczyć w jednej prowincji ludność wschodniosłowiańską Galicji i Podkarpacia”³⁰.

A zatem, oceniając wypracowane wspólnie przez Rusinów zakarpaccich i galicyjskich memorandum z 13 października 1849 r., należy odróżnić decyzję polityczną jego autorów, polegającą na przyjęciu wymuszonego

²⁷ „§ 6. Die Gränzen des Reiches und der einzelnen Kronländer dürfen nur durch ein Gesetz verändert werden”, w: *Kaiserliches Patent vom 4. März 1849, die Reichsverfassung für das Kaiserthum Oesterreich*, <https://www.verfassungen.at/at-18/verfassung49-i.htm> (dostęp: 26 II 2023).

²⁸ „[П]ри дѣлѣ преображена Угорщины”, *Угоррусская Делегация въ Вѣнь въ 1849 Году*, zob. pozycje wymienione w przyp. 8 (strony nienumerowane); *Памятник Русинов Угорских*, s. 255.

²⁹ „A küldöttség tagjai kérték nyelvinemzeti jogaik figyelembe vételét, elsősorban a közigazgatásban, középiskolák alapításában. A legfontosabb követelésüket azonban — a magyarországi ruszin területek és Galícia egyesítése egy koronatartományon belül — nem terjeszthették az uralkodó elé”, F. Molnár, op. cit., s. 163.

³⁰ „A galíciai és kárpátaljai keleti szláv lakosságot egy tartományban szeretne volna egyesíteni”, A.S. Benedek, *A gens fidelissima. A ruszinok összes példány*, Budapest 2003, s. 31, <http://mek.oszk.hu/03200/03292/03292.pdf> (dostęp: 22 II 2023).

przez okoliczności zewnętrzne programu minimum (ograniczenie postulatów narodowych do Zakarpacia), od odroczenia realizacji wciąż aktualnego programu maksimum, tj. zjednoczenia z Rusią galicyjską.

Nieformalna autonomia

Ostatecznie kwestia ruska na Węgrzech stała się pochodną reformy przeprowadzonej przez władze wiedeńskie. Jesienią 1849 r. okręgi wojskowe podzielono na 15 okręgów cywilnych. W ramach Okręgu Wojskowego Koszyce (Kassa) znalazły się trzy okręgi cywilne, na terenie których zamieszkiwali Rusini (w pewnej liczbie zamieszkiwali także inne okręgi). Były to okręgi nr 7 (Lőcse/Lewocza), 8 (Koszyce) i 9 (Ungvár/Użhorod). Wszystkie okręgi, wojskowe i cywilne, poddano kontroli rządu centralnego. W tym celu wyznaczono komisarzy ministerialnych, Felixa zu Schwarzenberga (premiera rządu) i Alexandra von Bacha (objął Ministerstwo Spraw Wewnętrznych w lipcu 1849 r. po odejściu Franza von Stadion). Okręg nr 9 składał się z hrabstw Ung, połączonych Bereg-Ugocsa i Máramaros. Na jego czele stanął Ignác Villecz, główny komisarz okręgu Ungvár³¹. Adolf Dobrianskyj według różnych źródeł został jego doradcą, był zastępcą lub nieformalnym zarządcą³². Okręg ten nie otrzymał żadnego specjalnego statusu w ramach reformy, nie miał nadanej autonomii ani urzędowej nazwy kraju ruskiego. Rzeczywiście na pewien czas wprowadzono do przestrzeni publicznej i szkolnictwa język ruski, co odpowiadało zapisom konstytucji marcowej, dlatego ludność potocznie określała ten okręg jako „ruski”³³. Dobrianskiemu udało się przekształcić tę cywilną jednostkę administracyjną w bazę terytorialną, gdzie mógł on w pewnym zakresie realizować idee ruskiej autonomii narodowej, a nominalny zarządca Villecz nie tylko mu nie przeszkadzał, ale nawet docenił jego pracę. „Villecz, szef okręgu Ungvár, przesłał węgierskiemu komisarzowi Geringerowi raport o sytuacji na Górnych Węgrzech. W swojej relacji napisał, że słowaccy, ruscy i rumuńscy mieszkańcy jego okręgu byli szczęśliwi i lojalni wobec cesarza z powodu równouprawnienia narodowego” – czytamy

³¹ *Magyar Katolikus Lexikon*, <http://lexikon.katolikus.hu/%C3%96/%C3%B6nk%C3%A9nyuralmi%20k%C3%B6zigazgat%C3%A1si%20beoszt%C3%A1s.html> (dostęp: 22 II 2023).

³² „A kerület tényleges vezetését Dobránszky Adolf látta el”, F. Molnár, op. cit., s. 163.

³³ „Dobránszky e polgári közigazgatási egységét egy olyan területiális alapnak tekintette, melyben a ruszin nemzet autonómiára vonatkozó elképzeléseit is végezvheti. Ezért érthető, hogy a helyi lakosság egy idő után «Orosz» vagy «Ruszin Kerületként» emlegette az Ungvári Kerületet”, ibidem.

w artykule historyka węgierskiego³⁴. Był to okres, w którym konstytucja marcowa formalnie gwarantowała jeszcze prawa narodowe. Wkrótce jednak sytuacja uległa zmianie, gdyż w następstwie decyzji ministra Alexandra von Bacha okręg użhorodzki przetrwał zaledwie do marca 1850 r.³⁵

Wnioski końcowe

Treść październikowego memorandum nie potwierdza rezygnacji z programu zjednoczenia obu Rusi, zakarpackiej i galicyjskiej. Przeciwnie, program ten został otwarcie zmanifestowany jako docelowy. Nie można mówić o aktywności politycznej Rusinów zakarpackich w oderwaniu od polityki galicyjskiej, gdyż przeczą temu zarówno treść memorandum, jak i słowa wypowiedziane przez Wiktora Dobrianskiego (brata Adolfa) przed cesarzem Franciszkiem Józefem I 19 października 1849 r.: „Nasze cele są takie same jak ojców naszych, jakie mają bracia nasi w Galicji”³⁶. Obrazu dopełnia relacja księdza Janyckiego, który po powrocie do swojej parafii w Malcowej na Bardejowszczyźnie opisał przyjęcie zorganizowane w Wiedniu, na które w ramach podziękowania zaproszono działaczy galicyjskich i gdzie wznoszono toasty za jedność Rusinów: „z tej i z tamtej strony Beskidu żyjących”³⁷. Na zakończenie pobytu delegacji „uhroruskiej” w Wiedniu 21 października w cerkwi św. Barbary odprawiono Służbę Bożą celebrowaną przez kanonika metropolii halickiej Mychajłę Kuzemskiego, któremu towarzyszyli księża zakarpaccy Wiktor Dobrianskyj i Aleksandr Janyckij. Po mszy — według przekazu Janyckiego — chór cerkiewny z Hryhorijem Szaszkewyczem, Rusinem rodem spod Czortkowa, radcą Ministerstwa Oświaty w Wiedniu (Janyckij wysoko ocenił jego umiejętności wokalne), zaśpiewał cesarzowi i „narodowi ruskiemu, węgierskiemu i galicyjskiemu, gromkie i serdeczne Mnohaja Lita”³⁸.

³⁴ „Villec z ungvári kerületi cs. kir. főispán jelentést küldött Geringer magyarországi biztosnak a felsőma-gyarországi helyzetről. Villec tudósításában arról írt, hogy kerületének szlovák, ruszin és román nemzetiségű lakosai boldogak és császárhűek a nemzeti egyenjogúsítás miatt”, *ibidem*, s. 170.

³⁵ Р.І. Майор, *Діяльність закарпатської делегації у Відні 1849 р.*, s. 226–227.

³⁶ „Наши намѣренья суть тіи сами, якіи були Батьковъ нашихъ, якіи суть Братіи нашої въ Галичинѣ”, *Угросурская Делегация въ Вѣнь въ 1849 Году*, zob. rozycje wymienione w przyp. 8 (strony nienumerowane).

³⁷ „[Ч]тобы отблагодаритися братьямъ галичанамъ [–] «Многая лѣта» пилося, и дуже токмо позднѣ въ концѣ съ симъ истиннымъ доказательствомъ, что всѣ Русине, изъ сей и съ тамтой стороны Бескида живущіи, суть единыя Русскія Матери дѣти”, *ibidem*.

³⁸ *Отход Высланства Русинов Угорских з Відня — Домов*, w: А. Дуличенко, *op. cit.*, s. 261–262.

Można dodać, że Adolf Dobriański, uznany przez Magocsiego za twórcę pierwszego karpatoruskiego programu politycznego opartego na decyzji o zerwaniu z Rusią galicyjską, również w późniejszej swojej działalności nie ograniczał ruskiej perspektywy politycznej do Zakarpacia, lecz pozostał wierny jedności z Rusinami galicyjskimi, a także z Rusinami zamieszkującymi inne regiony monarchii Habsburgów. W programie z 1871 r., który traktował jako logiczną kontynuację działalności Hołownej Rady Ruskiej z 1848 r.³⁹, potwierdził pogląd o wspólnocie kulturowej i politycznej wszystkich Rusinów w Austro-Węgrzech. W artykule pierwszym tego projektu określił obszar zamieszkiwany przez Rusinów, w którym wyszczególnił „połowę Bukowiny, całą wschodnią Galicję i część zachodniej, ćwierć północno-wschodniego Królestwa Węgierskiego”, a także Rusinów w południowej części monarchii⁴⁰. Proponował przekształcenie dualizmu austro-węgierskiego w ustrój federacyjny, w którym Rusini uzyskaliby autonomię. Myśl swą formułował na tle stosunków europejskich, dostrzegając rosnące w siłę zjednoczone Niemcy i Rosję oraz wieszcząc cywilizacyjny konflikt między nimi. W tym układzie dualistyczne Austro-Węgry uważał za państwo słabe i sytuował je na obrzeżach polityki europejskiej, federalizacja zaś miałaby wzmocnić monarchię i pozwolić Rusinom uzyskać podmiotowość polityczną. Jednak rozczarowany polityką Wiednia, a zwłaszcza Węgrów, podobnie jak inni Słowianie uległ propagandzie panslawistycznej. I choć program z 1871 r. nosi silne cechy prorosyjskie⁴¹, to jednak — tak jak memorandum z października 1849 r. — nie zawiera żadnego odniesienia do odrębności politycznej Rusinów zakarpaccich.

Reasumując, w zamysłach autorów dokumentu zatytułowanego „Pomnik Rusinów Węgierskich”, jak wynika z jego treści, ograniczenie postulatów narodowych do Zakarpacia było programem tymczasowym, wymuszonym przez zapis konstytucji marcowej utrzymujący przedrewolucyjne granice krajów koronnych. Forsowanie zjednoczenia Rusi zakarpacciej z galicyjską byłoby w tych okolicznościach działaniem antykonstytucyjnym i z góry skazanym na niepowodzenie. Po dokładnej analizie

³⁹ „Межь програмою изъ г. 1848 а проектомъ подлежащей програмы находится извѣстная связь логическая”, Г.М.Л. [А. Добрѣнскій], *Проектъ политической програмы для Руси австрійской*, Львовъ 1871, s. 3.

⁴⁰ „Общеизвестно, яку обширную пространъ занимаетъ въ предѣлахъ монархii Габсбурговъ нашъ русскій народъ, если плотно держитъ онъ массою одну половину Буковины, цѣлу восточную Галицію и одну часть западной, также черверть сѣверно-восточную королевства угорского, и если свои колонii имѣетъ и въ южныхъ Уграхъ (на пр. въ воеводинѣ сербской, въ королевствѣ славонскомъ и.т.д.) и въ землѣ семиградской”, *ibidem*, s. 4.

⁴¹ C. Fedinec, I. Szakál, I. Csernicskó, *A magyarországi ruszinok és ukránok. Ruszinok és ukránok hazánkban. Identitás, nyelv, történelem*, Budapest 2020, s. 37–38.

znaczenia politycznego memorandum z 13 października 1849 r. należy przyjąć, że jego treść, zasadzona na fundamencie wspólnoty ruskich interesów narodowych, otwarcie wskazuje na przyszłe działania w celu utworzenia w monarchii Habsburgów wspólnego z Rusią galicyjską kraju koronnego. Ten istotny aspekt programowy omawianego tu dokumentu został pominięty w ocenie Paula R. Magocsiego, przy czym nie sposób nie zauważyć, że odbiega od jego historiozoficznej koncepcji formowania się narodowości karpatoruskiej kreślonej na obszarze bez Bojkowszczyzny i Huculszczyzny.

Streszczenie

Artykuł jest polemiką z tezą profesora Paula R. Magocsiego zawartą w jego książce *With Their Backs to the Mountains. A History of Carpathian Rus' and Carpatho-Rusyns* (Budapest–New York 2015); wydanie polskie: *Pod osłoną gór. Dzieje Rusi Karpackiej i Karpatorusinów* (Rzeszów 2022). Magocsi twierdzi, że Rusini karpaccy z węgierskiej części monarchii habsburskiej w schyłkowym okresie Wiosny Ludów zerwali więzi polityczne z Rusinami galicyjskimi. Uważa, że stało się to w październiku 1849 r. na podstawie memorandum przedłożonego cesarzowi Franciszkowi Józefowi I i rządowi wiedeńskiemu. Tymczasem z tekstu tego dokumentu nie wynika, aby polityczna aktywność Rusinów zakarpackich ukierunkowana była na separację od Rusi galicyjskiej. Magocsi uwzględnił tylko wybrane fragmenty memorandum, które odnoszą się do Rusi zakarpackiej, natomiast pominął te odwołujące się do jedności z Rusią galicyjską. Co równie istotne, memorandum październikowe nie było wyłącznym dziełem Adolfa Dobrianskiego i jego zakarpackich towarzyszy, ale zostało zredagowane wspólnie z Rusinami galicyjskimi (Mychajło Kuzemśkyj, Jakiw Hołowaćkyj, Hryhorij Szaszkewycz i in.). Wspólnie uznano, że z uwagi na treść konstytucji austriackiej z 4 marca 1849 r. nie było warunków do zjednoczenia obu Rusi, gdyż dokument ten utrzymywał przedrewolucyjne granice krajów koronnych, forsowanie zaś zjednoczenia byłoby działaniem antykonstytucyjnym. Na podstawie treści memorandum należy stwierdzić, że zawierało ono opracowany w ówczesnych realiach politycznych program minimum (autonomia dla Zakarpacia), ale równocześnie zapowiadało realizację w przyszłości programu maksimum, tj. zjednoczenia Zakarpacia z Rusią galicyjską.

Remarks on the Political Programme of the Transcarpathian Rusyns Included in the Memorandum of 13 October 1849. Did It Mean a Break with Galician Rus'?

The article is a polemic against Professor Paul R. Magocsi's thesis presented in his book *With Their Back to the Mountains. A History of Carpathian Rus' and Carpatho-Rusyns* (Budapest–New York, 2015) and its Polish translation *Pod osłoną gór. Dzieje Rusi Karpackiej i Karpatorusinów* (Rzeszów, 2022). Magocsi argues that the Carpatho-Rusyns

from the Hungarian part of the Habsburg monarchy severed political ties with the Galician Rusyns in the declining period of the Spring of Nations. He believes this happened in October 1849 based on a memorandum submitted to Emperor Franz Joseph I and the Viennese government. However, the text of this document does not suggest that the political activity of the Transcarpathian Rusyns was directed towards separation from Galician Rus'. Magocsi included only selected passages of the memorandum that refer to Transcarpathian Rus', while he omitted those referring to unity with Galician Rus'. Equally importantly, the October memorandum was not prepared only by Adolf Dobriansky and his Transcarpathian comrades but was edited jointly with the Galician Rusyns (Mykhailo Kuzemsky, Yakiv Holovatsky, Hryhorii Shashkevych and others). It was jointly recognised that, given the content of the Austrian constitution of 4 March 1849, there were no conditions for the unification of the two Rus' countries, as this document maintained the pre-revolutionary borders of the crown countries and pushing for unification would be an anti-constitutional action. Based on the content of the memorandum, it should be concluded that it contained a minimum programme (autonomy for Transcarpathia) developed in the political realities of the period, but at the same time announced the completion of a maximum programme in the future, i.e. the unification of Transcarpathia with Galician Rus'.

Bibliografia

Edycje źródełowe

- Kaiserliches Patent vom 4. März 1849, die Reichsverfassung für das Kaiserthum Oesterreich*, <https://www.verfassungen.at/at-18/verfassung49-i.htm> (dostęp: 26 II 2023).
- Magyar Katolikus Lexikon*, Szent István Társulat, Budapest 1993–2010, 2013–2014, <http://lexikon.katolikus.hu/%C3%96/%C3%B6nk%C3%A9nyuralmi%20k%C3%B6zigazgat%C3%A1si%20beoszt%C3%A1s.html> (dostęp: 22 II 2023).
- Высланства Русинов Угорских в Відни пред Высоким Министерством и всевітлым Его Величества троном діланя місяца октобрія 1849*, w: Александр Дуличенко, *Письменность и литературные языки Карпатской Руси (XV–XX вв.)*, Издательство В. Падяка, Ужгород 2008.
- Высланства Русинов угорских в Відни пред высоким министерством и Всевітлым Его Величества Троном діланя місяца октобрія 1849*, w: Науковий збірник Музею української культури у Свиднику, т. 6, cz. 1, Словацьке Педагогічне Видавництво в Братиславі, Відділ Української Літератури в Пряшеві, Братислава–Пряшів 1972.
- Кустодіевъ К[остянтинъ], *Изъ исторіи разочарованій австрійскихъ славянъ. Посольство угорскихъ русскихъ в Вѣнь предъ высокимъ министерствомъ и все-свѣтлымъ его величества трономъ. Акты и дѣянія октябрія 1849 года*, „Русскій Вѣстникъ. Журналъ литературный и политическій” 98, (Москва) 1872, s. 383–407.

- Отход Высланства Русинов Угорских з Відня — Домов, w: Александр Дуличенко, *Письменность и литературные языки Карпатской Руси (XV–XX вв.)*, Издательство В. Падяка, Ужгород 2008.
- Памятник Русинов Угорских, w: Александр Дуличенко, *Письменность и литературные языки Карпатской Руси (XV–XX вв.)*, Издательство В. Падяка, Ужгород 2008.
- Памятникъ Русиновъ Угорскихъ, „Зоря Галицка”, Львовъ 1849, 90, 91.
- Угросурская Делегация въ Вѣнь въ 1849 Году, w: *Иллюстрированный Русско-Американскій Календарь На Годъ Звычайный 1928*, Общество Русскихъ Братствъ, Philadelphia PA 1927, <http://carpatho-russian-almanacs.org/RBO/RBO1928/UgrorusDel28.php> (dostęp: 8 IV 2023).
- Угросурская Делегация въ Вѣнь въ 1849 Году, w: *Карпаторусскій Календарь Лемко-Союза на год 1966*, Составили Николай Андреевич Цисляк, Стефан Кичура, Yonkers N.Y., Лемко-Союз, <http://carpatho-russian-almanacs.org/LEMKO/LEMKO1966/UgrorusDel66.php> (dostęp: 12 II 2023).

Opracowania

- Benedek András S., *A gens fidelissima. A ruszinok összes példány*, Belváros-Lipótváros Ruszin Kisebbségi Önkormányzat, Budapest 2003, <http://mek.oszk.hu/03200/03292/03292.pdf> (dostęp: 22 II 2023).
- Fedinec Csilla, Szakál Imre, Cserniczkó István, *A magyarországi ruszinok és ukránok. Ruszinok és ukránok hazánkban. Identitás, nyelv, történelem*, Magyar Nemzeti Levéltár, Budapest 2020.
- Magocsi Paul Robert, *With Their Backs to the Mountains. A History of Carpathian Rus' and Carpatho-Rusyns*, Central European University Press, Budapest–New York 2015.
- Magocsi Paul Robert, *Pod osłoną gór. Dzieje Rusi Karpackiej i Karpatorusinów*, Libra, Rzeszów 2022 (oryg. ang. 2015).
- Molnár Ferenc, *A Munkácsi Egyházmegye 1848–1849-ben. Tanulmányok és kronológia*, Szent Atanáz Görögkatolikus Hittudományi Főiskola, Nyíregyháza 2014.
- Stryjek Tomasz, *First Nation Europy Środkowej? Historia i współczesność Rusi Karpackiej w ujęciu Paula Roberta Magocsiego*, „Kwartalnik Historyczny” 124, 2017, 4, s. 773–804.
- Аристовъ Ф[ёдоръ] Ф., *Карпато-русскіе писатели. Изслѣдованіе по неизданнымъ источникамъ*, т. 1, Изданіе Галицко-Русскаго Общества въ Петроградѣ, Москва 1916 (reprint, wyd. Carpatho-Russian Literary Association, Bridgeport Connecticut 1977).
- Г.М.Л. [Adolf Dobrianśkuj], *Проектъ политической програмы для Руси австрійской*, Ред. Слова, Львовъ 1871.
- Кустодіевъ К[остянтинъ], *Изъ исторіи разочарованій австрійскихъ славянъ. Посольство угорскихъ русскихъ в Вѣнь въ 1849 году*, w: „Русскій Вѣстникъ. Журналъ литературный и политическій” 98, (Москва) 1872, s. 377–382.

- Майор Ростислав І., *Діяльність закарпатської делегації у Відні 1849 р. і утворення „Руського округу”*, „Наукові праці Кам’янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Історичні науки”, т. 21, вуд. Кам’янець-Подільського національного університету, Кам’янець-Подільський 2011.
- Майор Ростислав, *Національна програма А. Добрянського на Слов’янському З’їзді у Празі 1848 р. й прагнення українців об’єднати Закарпаття і Галичину в окремий „Руський коронний край”*, „Русин”, (Кишинев) 2013, 2 (32), s. 72–83.
- Майор Ростислав, *„Український національний рух на Закарпатті. Генеза, розвиток і характерні риси (1848–1919 рр.)”*, [praca doktorska], Кам’янець-Подільський 2015.
- Русинко Микола, *Історія „Висланства русинів угорських у Відні 1849 р.”*, w: *Науковий збірник Музею української культури у Свиднику*, т. 6, cz. 1, Словацьке Педагогічне Видавництво в Братиславі, Відділ Української Літератури в Пряшеві, Братислава-Пряшів 1972.
- Русинко Микола, *Історія „Висланства русинів угорських у Відні 1849 р.”*, https://rusynsociety.com/wp-content/uploads/2022/04/rusinko_vyslanstvo.pdf (dostęp: 21 X 2023).
- Україна в міжнародних відносинах. Енциклопедичний словник-довідник*, т. 5: *Біографічна частина. А–М*, red. Микола М. Варварцев [i in.], Інститут Історії України НАН України, Київ 2014.

Biogram: Jarosław Moklak, prof. dr hab., pracuje w Instytucie Historii Uniwersytetu Jagiellońskiego. Specjalizuje się w historii Ukrainy i stosunków polsko-ukraińskich w XIX i XX w. Zajmuje się dziejami szkolnictwa ukraińskiego w Galicji, tożsamością ukraińskich grup etnicznych oraz emigracją ukraińską do Ameryki Północnej; kontakt: jaroslaw.moklak@uj.edu.pl.

Author: Jarosław Moklak, professor, works at the Institute of History of the Jagiellonian University. He specialises in the history of Ukraine and Polish-Ukrainian relations in the nineteenth and twentieth centuries, the history of Ukrainian education in Galicia, the identity of Ukrainian ethnic groups and Ukrainian emigration to North America; contact: jaroslaw.moklak@uj.edu.pl.